

VIVECA HALLDIN NORBERG

De gömda breven

»Skurk! War beredd vid årets slut, då en dolk eller pistol väntar er!«

I en sliten resväska fann man landshövding Curry Treffenbergs brev.

Viveca Halldin Norberg berättar om några personarkiv, forskningens gömställen.

DEN TREFFENBERGSKA RESVÄSKAN. Sommaren 2001 fick jag ett e-brev ställt till Carolina, Kungl. biblioteket och Nordiska Museet med följande lydelse: »Vi har i släkten en samling brev till Ebba Treffenberg, maka till landshövdingen. Landshövdingens korrespondens, i huvudsak i tjänsten finns sedan många år på Carolina. Den nu aktuella samlingen daterar sig från 1850-talet till hennes död 1916, och utgör familje- och vänkorrespondens med tyngdpunkten efter 1880. Vi är i beråd, vad vi skall göra med det, det är mer än tio kg. Vill Ni, någon av de institutioner som jag

sänder detta till, ta emot det? Kommer Ni i så fall att behålla samlingen intakt, eller kommer Ni att kassera delar?»

Brevet var skrivet av Ingmar Berthelsen, barnbarnsbarn till landshövdingen. En snabb kontroll i vår katalog visade att landshövding Curry Treffenberg's arkiv finns i Carolina. Hans handskriftliga kvarlåtenskap hade överlämnats som gåva till biblioteket av hans fem barnbarn 1962. Jag svarade med vändande post att vi givetvis var intresserade och erbjöd mig att komma till familjen. Jag fick i den vidare e-brevväxlingen veta att det i samlingen även fanns en hel del dokument från både Curry Treffenberg's ungdom och från hans ämbetsutövning. Vi bestämde att jag skulle avhämta samlingen fredagen den 21 september 2001.

När jag kom till villan i Djursholm möttes jag av brevskrivaren, som förde mig till sin åldriga mor, Margareta Berthelsen, som ensam bodde kvar i den slitna villan. Som alltid då jag besöker ett hem för att hämta ett arkiv grips jag av en känsla av högtidlighet. Det har anförtrotts mig att ta hand om en familjs eller persons efterlämnade papper med allt vad där ingår: alltifrån barnens första brev, egna dagboksanteckningar, yrkeskarriär samt privat och yrkesmässig korrespondens. Det handlar ofta om hela livsöden, som man måste närma sig varligt. I brev och dagböcker avslöjas det mest privata. Kärleksfulla brev mellan makar kommer ofta i sina buntar sammanfogade med sidenband. Med blandade känslor av respekt inför en åldrande person och av förväntan och nyfikenhet inför vad arkivet skulle kunna innehålla steg jag in. Margareta Berthelsen, som 40 år tidigare tillsammans med sina syskon enligt deras fars, advokaten Ernst Treffenberg (1868–1955), vilja överlämnat arkivet till Carolina, var nu drygt 90 år gammal. Trots att minnet börjat svika visste hon att de familjebrev och andra dokument som blivit stående, möjligen kvarglömda, i en resväska i en garderob, skulle till Carolina. Detta skedde nu i samråd med sonen. Det var också hon som med stor möda undertecknade donationsbrevet.

Curry Treffenberg.

VAD VAR DET DÅ jag fick mottaga? Det var en gammal sliten resväska i skinn med blandat innehåll: brev mellan makarna Curry och Ebba Treffenberg, brev från barnen till sin mor Ebba. Currys dagböcker från hans

barndomssomrar i Västergötland och anteckningar från ungdomen omfattande åren 1835–45, tillfällighetsdikter från hans studietid i Uppsala m.m.

Har då detta något värde för forskningen? Vem var Curry Treffenberg (1825–1897)? Han gifte sig 1862 med Ebba Höök (1838–1916). De fick tillsammans fem barn. Efter att ha genomgått Skara gymnasium blev Treffenberg student vid Uppsala universitet 1843. Han blev filosofie kandidat 1851 och magister samma år. 1853 avlade han examen till rättegångsverken. Han var landshövding i Västernorrlands län 1873–1879 och i Kopparbergs län 1880–1892.

Curry Treffenberg hade många politiska uppdrag. Han representerade ridderskapet och adeln vid ståndsriksdagarna 1859/60 och 1865/66. Efter representationsreformen tillhörde han Andra kammaren 1869 och 1873–75 samt Första Kammaren 1885–97. Han var lekmannaombud vid samtliga kyrkomöten 1873–93.

Treffenberg visade ett starkt intresse för religiösa frågor. Särskilt uppmärksammas hans ständiga kamp mot katekesstudiet i religionsundervisningen. Han motionerade i riksdagen om komministrarnas lönefråga år 1897 och fick ett uppskattande brev från Nathan Söderblom.

Treffenberg deltog flitigt i studentlivet i Uppsala och hade en djup och förtrolig vänskap med Gunnar Wennerberg alltifrån Uppsalaåren, vilket de 38 breven från honom från perioden 1867–97 utvisar. I resväskan fanns en inbunden anteckningsbok »Juvenalia samlade af Curry Treffenberg Upsala 1851«.

1865 gjorde Treffenberg ett uppmärksammat inlägg på Riddarhuset då han gick till storms mot det vilande representationsförslaget. Under hela sin fortsatta politiska verksamhet förordade han en konservativ politik. Som landshövding förde Treffenberg ett strängt och personligt präglat regemente. Hans ingripande i Sundsvallsstrejken 1879 är det mest kända exemplet. Han såg strejken närmast som en revolution och tvingade med militär hjälp arbetarna att återgå till arbetet. Denna åtgärd föranledde bitter kritik från arbetarhåll och ledde till hans förflyttning till Falun.

I DEN DEL AV ARKIVET SOM överlämnades 1962 finns fyra volymer »Brev och handlingar rörande strejken vid sågverken i trakten av Sundsvall 1879«. I resväskan fanns ett par brevbuntar som väckte mitt särskilda intresse: den ena med påskriften »Arbetarestrejken Idel loford!« och den andra med påskriften »Skandalbrev«. I den sistnämnda buntens finns flera mordhot, t.ex. ett med rubriken »Skurk«, där »Exekutionskommittén« i form av ett protokoll dömer Treffenberg till döden med »schüt-

Brev och anteckningsböcker som låg i Curry Treffenbergs resväska.

ning«. I ett annat anonymt brev läser vi »Folkförtryckare! Bered er på er sista hädanfärd, ty tiden lider; hvad hjälper er då alla soldater? War beredd vid årets slut, då en dolk eller pistol väntar er«. I kuvertet »Arbetarstrejken Idel loford« finns flera högstämnda tacksamma brev till honom, t.ex. ett daterat den 1 juni 1879 undertecknat B. Wadström, där denne tackar »Välborne herr Landshövding« för det ädla och kristliga sätt han handlat med de »olyckligt förvillade arbetarna«.

De dokument som låg i resväskan skiljer sig ganska mycket från de delar av arkivet vi mottog för 40 år sedan. På flera av kuverten står antecknat »till Carolina«. Det kan ju faktiskt ha varit så att en del av dessa dokument 1962 ansågs alltför privata, genanta eller betydelselösa för att överlämnas till ett vetenskapligt bibliotek. Det kan ju också vara så att man helt enkelt inte ville skiljas från farfars ungdomsdagböcker.

Får ej öppnas före år 2000

STÄMNINGEN VAR FÖRTÄTAD I Carolina Redivivas vackra boksal lördagen den 11 mars år 2000. Henschenska släktföreningen hade samlats i biblioteket för att bryta sigillet på en brevvoly m i professor Salomon Henschens arkiv. Vilka hemligheter gömde kuvertet med påskriften »Bref från Mamma till Pappa (Inlagda och förseglade 13/6 1910 af Folke H)«. Långt senare, av handstilen att döma, har han tillagt: »Från Gerda Sandell till S. E. Henschen får ej öppnas före år 2000«? Varför hade sonen Folke Henschen förseglat breven. Fanns något att dölja?

Det var välkänt inom slakten att det i det Henschenska släktarkivet, som förvaras i Uppsala universitetsbibliotek, fanns en spärrad brevvoly m. I god tid före millennieskiftet kontaktades jag av företrädare för familjen angående möjligheten att förena sigillbrytningen med en släkträff på Carolina. Något sådant hade jag aldrig hört talas om tidigare – men varför inte? En god idé tyckte alla. Uppslutningen blev stor. Närmare femtio personer från spädbarn till åldringar hade hörsammat inbjudan. Det spekulerades ganska livligt om brevens innehåll. Ceremonin hade föregåtts av omsorgsfulla förberedelser och allt videofilmades.

I kraft av mitt ämbete fick jag förtroendet att bryta sigillet. Jag sprättade upp kuvertet och räckte fram brevbunten till den man, som utvalts att

Kapseln med röd prick innehöll en spärrad brevvoly m i ett brunt kuvert som fick brytas först år 2000. Till vänster, det öppnade kuvertet med påskrift och sigill.

Salomon Henschen (1847–1930) och hans hustru Gerda, född Sandell (1852–1907).

läsa första brevet. Med darrande hand drog han fram ett brev och läste »Vadstena 11 Sept 88. Älskade Salomon! Om jag hade dig här ...« Flera brev lästes snabbt och alla visade sig innehålla hustrun Gerdas berättelser om sådant som rörde vardagen, hälsan, barnen m.m., sammanlagt drygt 100 brev från perioden 1885–1903. Där fanns också några brev och teckningar från barnen, bl.a. från Folke. Ingenting fanns som skulle avslöja några misshälligheter eller familjescandaler. De äldre släktingarna drog en suck av lättnad, medan de yngre uttryckte viss besvikelse över att »det inte var något häftigare«. Det blev något av spänd förväntans upplösning i intet. Vårvintersupén avåts emellertid under god stämning i Carolinas personalmatsal.

VILKA VAR DÅ Salomon Henschen (1847–1930) och hans hustru Gerda, född Sandell (1852–1907)? De gifte sig i Köpenhamn 1879. Salomon Henschen anses ha varit en av svensk medicins största män. Man kan följa hela hans liv och verksamhet genom arkivet.

Under perioden 1886–1900 var han intendent och läkare vid Sättra Brunn. Han var professor i medicin vid Karolinska institutet 1900–1912. Hjärnan och dess sjukdomar blev tidigt hans viktigaste intresseområde och han blev sin tids främste hjärnspecialist. Han kallades därför, åtföljd

av sonen Folke, även han professor vid Karolinska Institutet, till Lenins sjukbädd. Detta framgår av volymen »Anteckningar om patienter bl.a. Lenin 1923«.

Gerda Henschen var lärarinna och en flitig brevskrivare. Av breven till maken framgår att hon understundom hade klen hälsa och besökte olika kurorter, bl.a. Sättra brunn.

Vad innehåller då det omfattande Henschenska släktarkivet? Professor Salomon Henschens arkiv, som är en central del av släktarkivet, omfattar 53 volymer, varav brevsamlingen utgör ca 30 volymer. Varför spärrade Folke Henschen (1881–1977) breven från Gerda till Salomon? Varför 90 år? Frågan är befogad inte minst därför att det finns en öppen volym med brev från Gerda i Salomons brevsamling. Fadern gifte om sig den 28 juni 1910 med Maria Pikulell (1877–1965). Det finns skäl att tro att det helt enkelt var av hänsyn till modern som Folke ett par veckor innan fadern ingick ett nytt äktenskap förseglade en del av breven. Han ansåg troligen breven alltför privata för att någon utomstående skulle läsa dem. När han sedan överlämnade arkivet till Carolina satte han tidsgränsen till 2000.

DE HENSCHENSKA OCH TREFFENBERGSKA arkiven är två exempel på de närmare tusen personarkiv som förvaras i Handskrifts- och musikavdelningen i Uppsala universitetsbibliotek. Mestadels rör det sig om arkiven efter akademiska lärare vid Uppsala universitetsbibliotek, kända kulturpersonligheter, författare, konstnärer, kompositörer, politiker, biskopar, präster och en hel del s.k. »vanligt folk« som av någon anledning önskar att deras papper ska ställas till forskningens förfogande. Personarkiven innehåller ofta stora brevsamlingar och dagböcker, och är därför ett utomordentligt komplement till de officiella dokumenten. I breven och dagböckerna blandas stort och smått: t.ex. hur överläggningarna i ett visst ärende gick till. Inte sällan avslöjas vilket stort inflytande hustrun till en inflytelserik person kunde ha. Likaså skrivs mycket om hälsan och omsorgen om familjen. Före telefonernas tid skrev man ofta dagligen brev till varandra. Efter de årtionden då telefonen tog över, kommer nu breven tillbaka genom e-postens ökade användning. De elektroniska breven blir ofta spontana reaktioner på olika företeelser och kommer därför att få stor betydelse som källmaterial.

Har då detta någon betydelse? Visst! Det mesta av historien utspelas i vardagen under större eller mindre dramatik. I det ovan citerade e-brevet ställdes frågan om vi skulle bevara samlingen intakt eller komma att kassera delar. Givetvis hålls samlingen intakt. I det material som fanns i resväskan finns ingenting som kan gallras. Det är vår skyldighet att bevara

Samlingar i det Henschenska och Treffenbergiska släktarkiven.

inte bara storpolitik och viktiga kulturhändelser utan vardagen – själva livsprocessen eller arbetet under vilket dessa dokument tillkommit vare sig de är av pergament, papper eller är elektroniska. Vi är skyldiga våra efterkommande generationer att lämna ett eget kulturarv efter oss – inte bara förvalta det vi själva övertagit.

Viveca Halldin Norberg är fil.dr i historia, i.e bibliotekarie och chef för gruppen Universitetsgemensamma ändamål (kulturavssamlingarna) vid Uppsala universitetsbibliotek. Samtliga foton i Uppsala universitetsbibliotek.